

Maatiaiskanalan säilytysohjelma Tiedote 1/2001

Säilytysohjelmassa mukana olevien ”omakuva”

Maatiaiskanoja pidetään omaa tarvetta ja pienimuotoista suoramyyntiä varten. Niitä on omakotitalojen pihoissa, tavanomaisilla ja luomukotieläintiloilla sekä kotieläinpihojen ja maatilamatkailukohteiden pihojen kaunistuksena.

Säilytysohjelmassa mukana olevien määrä kasvoi lähes puolella.

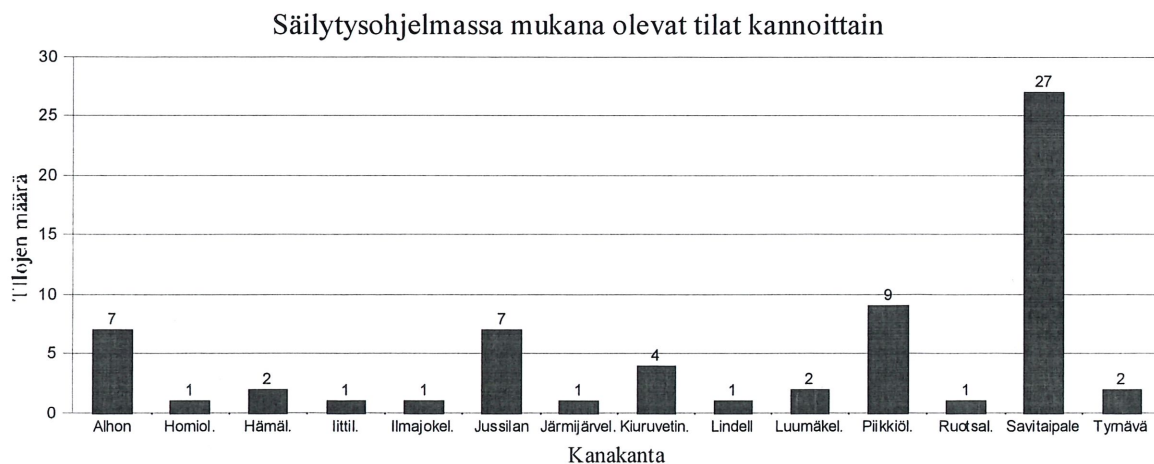
Vuoden 1999 alussa maatiaiskanalan säilytysohjelmaan oli ilmoittautunut 57 tilaa ja vuoden 1999 aikana rekisteröityi 26 uutta tilaa. Ohjelmassa mukana olevien määrä kasvoi vuoden 1999 aikana lähes puolella (46.4 %). Yksi henkilö joutui luopumaan kanoistaan vuonna 1999, mutta hän on edelleen mukana säilytysohjelmassa kunniajäsenenä. Kaksi säilytysohjelmassa mukana ollutta säilyttäjää ei enää halunnut jatkaa ohjelmassa. Vuoden 1999 lopussa ohjelmassa oli 82 tilaa. Poikastuottajia oli 9, siitosmunatuottajia 7 ja varsinaisia säilyttäjiä 55. Lisäksi postituslistalla oli kolmen kantatilan ja yhdentoista kantatila-kunniajäsenen yhteystiedot.

Vuosiraportit

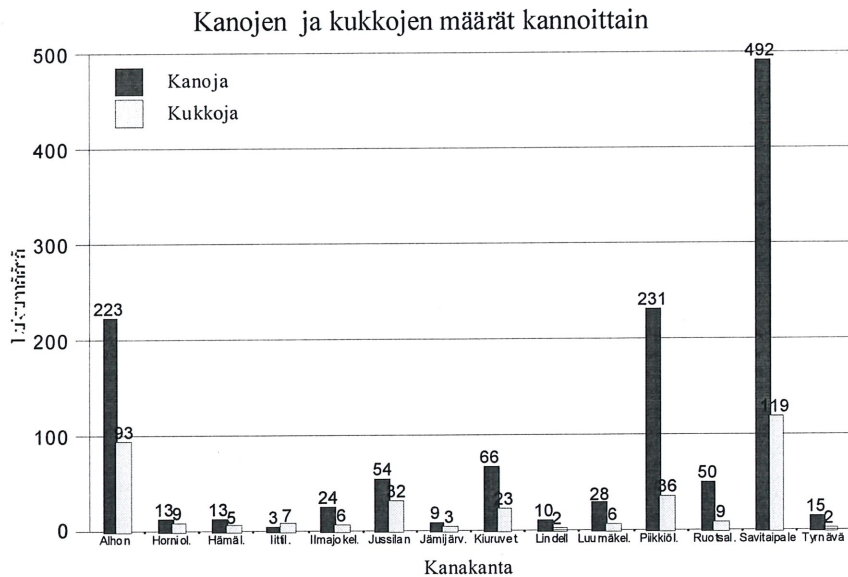
Maatiaiskanarekisterin ylläpito siirtyi MTT:lle toukokuun lopussa. Tällöin vuosiraportin oli palauttanut 53 säilyttäjää. Usintakyselyyn vastasi joulukuun loppuun mennessä 19 ohjelmassa mukana olevaa tilaa eli yhteensä 72 tilaa (87.8 %). Raportti jäi palauttamatta 10:ltä tilalta. Maatiaiskanoja oli 64 tilalla 72:sta (78.0 %). Seitsemällä tilalla ei vielä ollut kanoja.

Maatiaiskanakantojen kehitys säilytysohjelmassa

Maatiaiskanakannoista yleisin oli Savitaipaleen kana. Sitä oli kaikkiaan 27:llä säilyttäjällä ja se oli lukumäärältään suurin kanta (119 kukkoa ja 492 kanaa). Seuraavaksi eniten oli piikkiöläistä

kantaa (9 tilalla 101 kukkoa ja 233 kanaa). Alhon kantaa oli melkein yhtä paljon (7 tilaa, 93 kukkoa, 223 kanaa). Yksittäisistä tiloista kanamäärä oli suurimmillaan 120 kanaa ja 40 kukkoa, kaikki Alhon kantaa. Harvinaisia kantoja olivat ruotsalainen, Lindell'in kana, horniolainen, iittiläinen, ilmajokelainen ja jämsijärveläinen, joita oli kutakin vain yhdellä tilalla. (Kuva 1)

Säilytysohjelmassa mukana olevilla tiloilla oli keskimäärin yli puolivuotiaita eläimiä 19.3 kanaa ja 5.4 kukkoa, ja poikasia syntyi keskimäärin 36.5 kanaa ja 37.1 kukkoa. Kannoittain tilakohtaiset erot olivat huomattavia; kun harvinaista ruotsalaista kantaa oli yhdellä tilalla 50+9 kpl, ja Alhon kolmanneksi yleisintä kantaa 7:llä tilalla keskimäärin 31.9 kanaa ja 13.2 kukkoa, oli Tyrvälältä peräisin olevaa kantaa kahdessa paikassa yhteensä vain 15 kanaa ja 2 kukkoa.

Maatiaiskanakantojen lisäys

Säilytysohjelman keskeisiä tavoitteita on maatiaiskanän monimuotoisuuden säilyttäminen ja kantojen kasvattaminen. Vuoden 1999 lopussa yli 1-vuotiaita eläimiä oli 50:llä tilalla. Tuotannon oli aloittanut vuonna 1999 14 tilaa, joilla oli alle yksivuotiaita kananuorikoita tai nuoria kukkoja.

Poikasia kuoriutui 29:llä tilalla. Poikastuotannosta yli puolet (59.1%) oli Savitaipaleen kantaa. Piikkiöläistä oli kuudennes (19.1 %) ja Alhon kantaa kymmenesosa (9.7 %). Keskimääräinen poikastuotanto (46.7 poikasta/tila) oli niillä tiloilla, joilla oli joko Savitaipaleen tai piikkiöläistä kantaa. Ruotsalaisesta kannasta syntyi 36 poikasta, Alhon kannasta keskimäärin 29.7 poikasta ja ilmajokelaisesta 24 poikasta tilaa kohden. Suurimmat poikastuottajat olivat haudottaneet yli 300 untuvikkoa

Kanakantaansa oli lisännyt 28 tilaa. Harvinaisista kanakannoista horniolaista oli lisätty kaikkein eniten, yli 2-kertaiseksi. Iittiläisen kannan määrä oli kasvanut 1.5-kertaiseksi. Sen sijaan hämäläistä, luumäkeläistä, tyrväläistä sekä Lindell'in kanaa ei onnistuttu lisäämään lainkaan.

Tavoitteena maatiaiskanakantojen monimuotoisuus, uudet säilyttäjät tervetulleita

Säilytysohjelman keskeinen tavoite on säilyttää mahdollisimman monta maatiaiskanäkantaa. Tämän vuoksi olisi tärkeä saada harvinaisimpia kantoja sijoitettua myös uusille tiloille, jotta koko kanta ei häviä ulkoisten olosuhteiden muuttumisen tai sairauden myötä.

Tässä mielessä erityisesti horniolaista, hämäläistä, iittiläistä, jämijärveläistä ja Lindell'in kantaa on lisättävä

Vuoden 2000 aikana säilytysohjelmaan ilmoittautui 17 uutta säilyttäjää. Näistä valtaosalla (13) oli jo kanoja, mutta toistakymmentä (7+4) säilyttäjää on yhä vailla kanoja. Jos siis Teillä, hyvä säilyttäjä, on yli puolivuotiaita eläimiä joista haluaisitte tai Teidän on pakko luopua, ilmoittakaa asiasta vuosiraportissa. Myöhemmin voitte ottaa yhteyttä joko suoraan säilyttäjäläiställä olevaan henkilöön tai sitten minuun.

Maatiaiskan säilytysohjelmassa mukana oleva säilyttäjä voi jostakin syystä joutua luopumaan kanoistaan. Näitä henkilöitä korvaamaan tarvitaan uusia säilyttäjiä. Viekkää siis viestiä eteenpäin! Ohjelmaan liittyminen ei maksa mitään, mutta toisaalta siitä ei ole Teille välitöntä taloudellista hyötyä. Jos kuitenkin tuotatte munia myyntiin, voitte markkinoida tuotteitanne puhtaana, luonnollisissa olosuhteissa tuotettuna suomalaisena elintarvikkeena.

Kanoja voi toki hankkia muiltakin kuin säilytysohjelmaan kuuluvilta, ja harvinaisempien kantojen suhteen näin voi olla pakko tehdäkin. Säilytysohjelmassa mukana olevien omistamat kanakannat ovat puhtaiksi todettuja ja niitä on sen takia syytä suosia.

Liittyessänne maatiaiskan säilytysohjelmaan sitouduitte raportoimaan kanoistanne vuosittain. Lähetän Teille tämän tiedotteen mukana vuosiraportti 2000-kaavakkeen. Palauttakaa se minulle **15.02.2001** mennessä. Jos ette enää halua olla mukana säilytysohjelmassa, ilmoittakaa siitä raportissa. Myös **muuten tyhjäksi jäävä vuosiraportti on tärkeää palauttaa.**

Vapaaehtoinen tuotannon ja rehunkulutuksen tarkkailu.

Tuotannon päivittäinen tarkkailu on osa nykyaikaista maataloutta. Jos haluatte osallistua säilytysohjelmassa mukana olevien kanojen tuotantotarkkailuun, käyttäkää oheista lomaketta, kun kanojenne munintakausi taas käynnistyy. Lomake on laadittu siten, että sitä voi käyttää sekä yksilölliseen että ryhmätarkkailuun. Tarkkailujakso on yksi tai useampi kuukausi. Antamianne tietoja käytetään tutkimustarkoituksiin, eivätkä yksittäisen kanalan tiedot erotu, kun aineistosta tehdään yhteenvetoja. Lomaketta saa vapaasti kopioida. Palauttakaa täyttämäne lomakkeet vuoden 2001 lopussa vuosiraporttien kanssa.

Taulukko on mahdollista saada myös EXCEL-muodossa.

Tiina Tuovisen yhteystiedot:
Tiina Tuovinen
MTT/Eläinjalostus
31600 JOKIOINEN
Puh. 03-41883624
FAX 03-41883618
GSM 040 8430510
Sähköposti Tiina.Tuovinen@mtt.fi

Tarja Niemelä:

2. Maatiaiskanaseminaari, Elämyspiha PikkuKili, Lieksa 29-30.7.2000.

Järjestyksessä toinen maatiaiskanaseminaari pidettiin Elämyspiha PikkuKilissä Lieksassa heinäkuun viimeisenä viikonloppuna. Pohjoiskarjalalaisen vaaran laella sijaitseva laaja koti- ja villieläintarha tarjosi oivat olosuhteet tapahtumalle, joka kokosi yhteen parikymmentä maataisaktivistia. Yhtä maatiaista on taipumus seurata toinen, niinpä seminaarilaisilta löytyi kotoa lähes koko kirjo: maatiaiskanoja, suomenkarjaa, suomenhevonen, suomenvuohia, suomenlampaan eri värimuunnoksia sekä lapinkoiria.

Maatiaiskan säilytysohjelma on osa Maatalouden tutkimuskeskuksen Kotieläinten geneettisen monimuotoisuuden tutkimusohjelmaa. Säilyttäjät ovat sitoutuneet pitämään vanhat kanakannat puhtaina, lisäämään niitä vuosittain sekä säilyttämään perimän monimuotoisuuden. Hoidon tulee tapahtua luonnonmukaisissa oloissa, mikä käytännössä tarkoittaa vanhaa pehkupohjaista, ikkunallista kanalaa ja ulkolaidunta. Vain näin taataan sopeutumiskehityksen jatkuminen.

Seminaarialustuksia kuultiin kaksi. Tarja Niemelän 'Maatiaiskan säilytysohjelman teoriaa ja käytäntöä' sekä Esa Alkulan 'Lisäämisessäkö säilytystoiminnan kompastuskivi?' Alkula aloitti kertomalla elävästi pelastamistoimista, joihin on jouduttu turvautumaan Uudenmaan maaseutu-opiston koulutilalle sijoitetun horniolaisen kanakannan kanssa. Horniolaisten lisääminen ei ole sujunut kitkattomasti. Apuna on käytetty niin tieteellisiä (keinohedelmöitys) kuin epätieteellisiäkin menetelmiä (uhkaus). Horniolaiskanta oli vuoden 1999 loppuun mennessä lisääntynyt Hyvinkäällä kuudesta 22 yksilöön ja vastaavasti laskenut löytöpaikassaan Karkussa petoeläinten vuoksi muutamaa yksilöön. Horniolainen kanakanta onkin käytännön esimerkki siitä, miten pienestä kannan säilyminen (ja häviäminen) on kiinni.

Asialle vihkiytynyt yleisö otti aktiivisesti osaa keskusteluun, joka ei vaiennut edes lounastauolla emännän tarjoaman lohikeiton äärellä. Keitto nautittiin valtavassa kodassa vastapäätä varsinaista seminaaritaloa, vanhaa tukkilaiskämpää. Lounaan jälkeen Alkula jatkoi varsinaisesta aiheestaan, lisäämistoiminnoista. Varsinkin hautomakoneen säädöt (lämpötila, kosteus, käännöt) askarruttivat monia.

Ollako vai eikö olla?

Seminaarin yhteisessä keskustelussa pohdittiin säilyttämisen tulevaisuutta. Alkuperäisrotujen säilytysohjelma on määräaikainen projekti. Mitä sen jälkeen? Maatiaiskanayhdistys? Yhteistoiminta muun alkuperäisrotutoiminnan kanssa? Alueellinen yhteistoiminta? Kantakohtainen yhteistoiminta? Oman yhdistyksen perustaminen ei saanut kannatusta, yhdistyksiä on jo liikaa muutenkin

Yhteistoimintaa muun alkuperäisrotutoiminnan kanssa voitaisiin kehitellä. Kunkin eläinlajin harrastajilla on kuitenkin omat, eriytyneet kiinnostuksen kohteensa. Alueellinen ja kanakantakohtainen yhteistoiminta lisääntyy luonnostaan, kun säilyttäjät oppivat tuntemaan toisiansa. Tässä ovat yhteiset tapaamiset avainasemassa.

Maatiainen ry, joka ilmoittaa pyrkivänsä säilyttämään vanhoja viljely- ja koristekasveja sekä alkuperäisiä kotieläinrotuja, soveltuisi yhteistyökumppaniksi maatiaiskan säilytystoiminnallekin. Järjestätymisasiasta ei tehty mitään päätöksiä, vaan asiaan palataan viimeistään ensi vuoden seminaarissa, joka järjestetään tasapuolisuuden nimissä Etelä-Suomessa, Pohjanmaan ja Pohjois-Karjalan jälkeen.

Elämyspiha PikkuKili

Varsinaisen seminaarin jälkeen seurasi PikkuKilin esittelykierros isäntä Timo Leinosen vetämänä. Parituntisen aikana saimme kuulla yrityksen perustamisvaiheista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Eläintarhaus käynnistyi vuonna 1993 kuuden orvon villisianporsaan saatua kodin Leinosen maatilalla. Nyt levittäytyy pohjoiskarjalalaisen vaaran rinteille 250 eläintä käsittävä lajirunsaus, pääasiassa kotimaisia hyöty- ja villieläimiä. Joukosta löytyy myös Alhon maatiaiskana. Tilalla voi onkia lohia, ratsastaa tai vuokrata mökin. Vuotuinen kävijämäärä ylittää 15.000 kävijää. Leinosen perheyritys on erinomainen esimerkki erikoistuneesta, menestyvästä maatilayrityksestä.

PikkuKilissä yöpyneet pitkämatkalaiset hahmottelivat aamulla vielä seuraavan seminaarin sisältöä ja mahdollisia yhteistyömuotoja. Kotimatka käynnistyi tutustumiskäynnillä Erkki Kettusen tilalle, jossa Savitaipaleen kanat sekä suomenlampaat elelevät ihanteellisissa ja idyllisissä olosuhteissa. Loppuhuipentumana piipahdimme Eva Ryynäsen ateljeessa.

Tarja Niemelä:

Maatiaiskan säilyttämisen teoriaa ja käytäntöä

Mikä on maatiaiskana?

Kesyn kanan alkukoti on Taka-Intiassa ja Kiinassa, josta se on levinnyt Intian, Lähi-Idän ja Välimerenmaiden kautta muualle maailmaan. Domestikoitumisen on arvioitu tapahtuneen 5400-2100 e.Kr. (esimerkiksi koira, vanhin kotieläin domestikoitui 10-12.000 e.Kr., viiriäinen viimeisimpänä 1100 j.Kr.). Vanhimmat luulöydöt siipikarjasta Suomessa ovat ajanlaskumme alusta, varmoja kanan jäänteitä on löytynyt Eurajoella sijaitsevan, 1300-1400-luvulta olevan muinaislinnan kaivauksissa.

Nykyiset maatiaiskanat ovat viime vuosisatojen kuluessa Suomeen kulkeutuneiden yksilöiden jälkeläisiä ja risteytyksiä. Niistä on kehittynyt eriytyneitä paikallisia sukuja, joita kutsutaan kanakannoiksi. Maatiaiskana sai kuitenkin väistyä "rotukanojen" tieltä ja risteytysjalostuksen kehittyminen 1900-luvun alussa syrjäytti lopullisesti maatiaiskan. Massapoikastuotantoon siirtymistä edisti myös koneellisen haudonnan yleistyminen. Maatiaiskanakannat olivat alimmillaan 1960-70-luvuilla, jolloin myös syntyivät ensimmäiset pienimuotoiset säilytysyksiköt.

Mitä eroa on jalostus- ja säilytystoiminnalla?

Ihminen on luonut kustakin eläinlajista kymmeniä eri rotuja. Jalostustoiminta pyrkii jatkuvasti parempaan lopputulokseen etsimällä edullisimpia risteytysyhdistelmiä ja valitsemalla niistäkin jatkoon vain parhaat. Tuotoksen korostuessa saattaa jalostuksen vaikutus esimerkiksi sosiaaliseen käyttäytymiseen jäädä vähemmälle huomiolle. Maatiaiseläinten säilyttäjän tehtävä on ainoastaan myötävaikuttaa sopeutumiskehityksen jatkumiseen ja monimuotoisuuden säilymiseen ilman valintaa ja risteyttämistä.

Miksi säilyttäminen on niin tärkeää?

Maatiaiset ovat kehityshistorian yksi lenkki ja osa kulttuurihistoriaamme, jota meidän tulee vaalia. Tulevaisuuden jalostustyölle on tärkeää, että puhdas (risteyttämätön) eläinaines säilytetään. Näin on mahdollista kehittää jalostusta haluttuun suuntaan kysynnän tai ympäristöolosuhteiden muuttuessa. Maatiaiseläimet muodostavat kirjaimellisesti geenipankin. Tieteellisessä tutkimuksessa maatiaiskannat muodostavat vertailuaineiston tutkittaessa esim. jalostuksen vaikutusta terveyteen, hedelmällisyyteen tai käyttäytymiseen. Sivistisyhteiskunnalle ominaista on antaa jokaiselle luodulle eläinlajille ja yksilölle oikeus olemassaoloonsa riippumatta sen hyödyllisyydestä ihmiselle.

1900-luvun lopun kuluttaja alkoi vaatia elintarvikkeilta muutakin kuin halpaa hintaa. Painoa pantiin myös terveellisyydelle ja eettiselle laadulle. Elintarvikkeen tuotantotapa korostuu kanataloudessa, joka on viimeiset 30 vuotta tuottanut munat pääasiassa häkkikanaloissa. Vaihtoehto häkeille on hoitomuoto, jossa kanoilla on enemmän liikkumavapautta ja mahdollisuus toteuttaa lajilleen tyypillisiä toimintoja kuten ryhmäkäyttäytyminen, munintarauhaan vetäytyminen, kylvyt tai orrella istuminen. Vaihtoehtokanalassa on maatiaiskanalla kotikenttäetu.

Ilmastomuutokset, tautiepidemiat tai kilpailu ravinnosta asettavat kotieläintuotannolle uusia haasteita. Maatiaiseläimillä saattaa pitkän kehitystien kulkeneina olla ominaisuuksia, joille tulee vielä kysyntää. Maatiaiskanaa mainitaan vaatimattomaksi ravinnon suhteen, kylmänkestäväksi ja pitkäikäiseksi. Ympäristöhoidon tehtävissä on jo tarjoutunut töitä suomenkarjalle rantalaitumien ja luonnonniittyjen raivaajina sekä suomenhevolle metsänharvennustöissä. Suomenlampaan korkea sikiävyys on ominaisuus, joka tekee siitä vientituotteen ympäri maailmaa.

Mikä rotu tai eläinlaji on uhanalainen?

Yksi tapa arvioida uhanalaisuutta on määritellä populaation tila lisääntyvien naaraiden lukumäärän mukaan (Bodó).

Lisääntyviä naaraita	Populaation tila
Yli 10.000	Normaali
5.000-10.000	Epävarma (harvinainen laji)
1.000-5.000	Haavoittuva
100 – 1.000	Uhanalainen
Alle 100	Erittäin uhanalainen

**Maatiaiskanalan säilytysohjelma
Tiedote 1/2001**

Maatiaiskanamme ovat, ehkä Savitaipaleen kanaa lukuunottamatta, tämän mukaan erittäin uhanalaisia tai uhanalaisia. Säilytysohjelmassa on tosin mukana vain pieni osa koko maan maatiaiskanalan säilyttäjästä. Muista maatiaiseläinlajeista uhanalaisia ovat itäsuomalainen kyyttö, lapinlehmä sekä kainuunharma-suomenlammas.

Säilytystoiminnan tavoitteista

1. Maatiaiskanat saadaan lisääntymään.

Maatiaiskanoja tulee lisätä vuosittain. Suositus on, että poikastuotanto jätetään pääasiassa kanan itsensä huoleksi, näin turvataan omatarvekanalan tulevaisuus. Poikasia tarvitaan kuitenkin myös uusille säilyttäjäille, joten niitä on haudottava koneellisestikin. Pitkäjänteiseen säilytystoimintaan eivät kuitenkaan kuulu ajoittaiset poikastuotantohuiput kysynnän satunnaisesti lisääntyessä. Pisimpään maatiaiskanoja pitäneet ovat säilyttäneet niitä 40-60 vuotta pelkästään kanan lisäämäänä.

2. Maatiaiskanalan puhtaus (aitous) säilyy.

Samassa säilytyspaikassa ei suositella pidettäväksi kuin yhtä maatiaiskanakantaa. Myöskään muita kanarotuja ei suositella saman katon alle risteytymisvaaran vuoksi. Muun siipikarjan (hanhet, ankat, fasaanit, viiriäiset, helmikanat) kanssa ei risteytymisvaaraa ole, mutta niillä olosuhdevaatimukset poikkeavat kanojen vastaavista. Tämä estää yhteiselon sisätiloissa, jos yhteislaidun vielä menetteleekin. Kalkkunanpitoa kanan kanssa samoissa tiloissa ei suositella tautivaaran takia.

Verenvaihtoa (tuomalla laumaan vierasta ainesta) ei pidä tehdä muuta kuin saman kanakannan eri pitopaikkojen kesken. Tässä on suureksi avuksi säilytysohjelmassa luotu rekisteri, josta ilmenevät kunkin kanakannan säilyttäjät. Rekisterissä olevien kanakantojen aitoutta on selvitetty haastatteluin ja valokuvin. Tuloksia on vertailtu keskenään sekä suhteessa aikaisempiin tutkimustuloksiin (mm. Koskivainio 1993). Suomalainen maatiaiskana on myös mukana eurooppalaisten kanakantojen DNA-tutkimuksessa (AVIANDIV).

3. Perimän monimuotoisuuden säilyttäminen.

Pääsääntö on, että eläinainekseen ei kohdisteta valintaa. Yksilöt, joilla on perinnöllistä sairautta tai epämuodostumia, tulee kuitenkin karsia. Tällaisia ovat jalkavaivaiset, siipiviialliset, väärävarpaiset, ristinokkaiset, heikosti kasvavat sekä huonosti höyhentyvät yksilöt.

Valinnan suhteen on olemassa useita koulukuntia. Harrastajat pyrkivät valinnallaan mahdollisimman lähelle perimätiedon mukaista maatiaiskanaa, jolla oli pienehkö koko, pyöreähkö ruumiinmuoto, matala yksinkertainen harkkogarja sekä ehdottomasti tummat jalat. Valinta kohdistuu useimmiten höyhenpiteen väriin - mitä loistokkaampi sitä halutumpi. Tällainen valinta saattaa kuitenkin johtaa nopeastikin kanan ulkoisen ilmeen muuttumiseen. Rajanveto hyväksyttävien ominaisuuksien suhteen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen.

Aidolla maatiaiskanalla ei omaksumamme näkemyksen mukaan saisi olla tunnettuihin kanarotuihin viittaavia ominaisuuksia, kuten jalkahöyheniä tai harmaaraidallista höyhenpeitettä. Ruotsalainen maatiaiskanayhdistys sen sijaan hyväksyy nämä, koska katsoo ensin syntyneen ominaisuuden, jota sitten on hyödynnetty rodunjalostuksessa.

Eläinmaailman monimuotoisuudesta kertovat lajien runsaus sekä lajinsisäinen laaja perinnöllinen pohja. Sukusiitosta ehkäisee maatiaiskanoilla siitosaineksen (kukot, kanat, siitosmunat) vaihto. Vaihtoa saa kuitenkin tapahtua vain saman kanakannan eri säilytyspaikkojen kesken. Maatiaiskanalassa tulee myös olla runsaasti kumpaakin sukupuolta edustavia yksilöitä. Kukkoja ei kuitenkaan voida pitää 20 prosenttia enempää, ilman että ne rasittavat kanoja liikaa. Luonnontilassa eläinlauma pystyy levittäytymään ja jakautumaan, tämä ei suljetussa ympäristössä ole mahdollista. Kun molempia sukupuolia syntyy keskimäärin yhtä paljon, ylimääräisiä kukkoja on poistettava. Tämä on ristiriidassa pääsäännön kanssa. Jotta vahinko olisi mahdollisimman vähäinen, tulisi jätettävien yksilöiden valinta tapahtua sattumanvaraisesti (mieluiten arpomalla). Ihmismielitymys ei näin pääse vaikuttamaan lopputulokseen.

Suomalaisessa säilyttäjäkanalassa on yleisimmin 5 - 12 eläintä. Pienin mahdollinen yksikkökoko on 1+1 eli pariskunta, sillä ilman kukkoa kyseessä ei ole säilytystoiminta, vaikka kanoja olisi sata. Monimuotoisuuden kannalta on myös parempi olla monta pientä kuin yksi iso yksikkö. Hajasijoitus on myös turvallisuustekijä. Vain yhdessä paikassa säilytettävä kanta saattaa hävitä lopullisesti, jos tulipalo, tauti tai petoeläimet iskevät. Tästä konkreettinen esimerkki on horniolainen kanakanta, jonka päivät olisivat ehkä jo luetut, ellei sitä olisi 1998 siirretty myös muualle.

4. Sopeutumiskehityksen jatkuminen

Ympäristötekijät ovat maatiaiskanalan tulevaisuuden kannalta yhtä tärkeitä kuin itse eläinainees. Hoitoympäristön tulee mahdollistaa lajinmukainen käyttäytyminen ja sopeutumiskehityksen jatkuminen. Ikkunallisessa lattiakanalassa, jossa on ulkolaidun, eläimillä säilyy yhteys luontoon ja sen vaihteluihin. Hämyisät munintapesät mahdollistavat munintarauhan. Orsitilaa ja ruokintapaikkoja varataan riittävästi eri puolille karsinaa. Vuodenaikoja myötäävä valaistus ja lämpötilan vaihtelut valmistavat eläintä varautumaan pimeimmän ja kylmimmän ajan lepojaksioon ja sen jälkeiseen kevääseen, uuteen lisääntymiskauteen. Näinhän luonnon eläimetkin tekevät. Ravinto pidetään pitkälti kotoisena välttämättä runsasta valkuaisen antoa, sillä valkuainen kiihdyttää elintoimintoja. Ravinnon monipuolinen koostumus varmistetaan sisällyttämällä siihen myös eläinperäisiä aineita, joita eläimet löytävät tosin luonnostakin. Terveystieteissä ei käytetä ennaltaehkäisevää lääkitystä. Pienessä yksikössä terveyden yleensä takaavat yleishygienia, alhaiset eläintiheydet sekä riittävä ilmanvaihto.

Tarttuvaa tautiepidemiaa todennäköisempää on, että eläimiä joutuu petoeläinten suihin, mikä on itse asiassa aika luonnollinen loppu eläimelle. Jos tautioireita kuitenkin ilmenee, on niitä hoidettava jo eläinsuojelullisistakin syistä.

Tarja Niemelä:

Maatiaiskanakanat Suomessa 1999

Suomesta löydettyissä maatiaiskanoissa on havaittavissa ulkonäön perusteella eroteltavia sukuja. Tällaisia toisistaan poikkeavia, paikallisiin olosuhteisiin sopeutuneita kanasukuja kutsutaan kanakannoiksi. Nämä kanakannat ovat alunperin tulleet maahamme eri aikoina ja eri suunnilta, joten niiden perimässä on ollutkin eroja. Elinympäristö (lämpötila, valaistusolot, maaperä ja kasvillisuus) sekä hoitomuoto ovat ohjanneet niiden kehitystä edelleen. Eri kanakannat on tärkeää tunnistaa ja pitää erillään jatkossakin.

Nimen perässä oleva luku kertoo aikuisten, rekisteröityjen yksilöiden määrän vuoden 1999 lopussa. Rekisterissä on tällä hetkellä vain pieni osa Suomen maatiaiskanoista, joten luvut eivät suinkaan kerro koko tilannetta.

Savitaipaleen kana (611)

Savitaipaleen kana on yleisin maatiaiskanamme. Sen löysi 1974 FT Pertti Seiskari, joka peräänkuulutti maatiaiskanalan rippeitä maatalouden neuvontajärjestön kautta ja sai yhden vastauksen, Savitaipaleelta. Kannan jälkeläisiä siirrettiin sitten heinäkuulla 1974 kasvamaan perniöläisen opettajan Heikki Teiron hoiviin. Näiden yksilöiden puhtaita jälkeläisiä elää yhä perniöläisessä pienkanalassa, jossa ne ovat luontaisesti lisääntyneet.

Aikuisten yksilöiden höyhenpeitteen väri on musta, harmaa tai ruskea. Mustilla kanoilla on usein kaulahöyhenissä kellertävät kärjet. Monenkirjavia villin (wild) värisiä yksilöitä syntyy myös, tosin erittäin harvoin. Kukkojen väritys oli alussa kaikilla kuten aapiskirjan kukoilla, mutta myöhemmin on myös mustia kukkoja ilmennyt. Kanojen jalat ovat joko harmaat tai vaaleat, ja väri noudattelee höyhenpeitteen väriä. Harja on perinteiseen maatiaiskanakuvaukseen verraten ("pieni pystyharja") kookas ja se taittuu. Savitaipaleen kanan muna on useimmiten hyvin vaalea erottuen kuitenkin leghorn-rotuisen kanan munasta värinsä ja pienemmän kokonsa vuoksi. Savitaipaleen kanaa on 1980 ja -90 luvuilla haudottu myyntiin mm. Haukiojan tilalla Eurajoella ja Ojanteen siitoskanalassa Vihdissä.

Alhon kanta (316)

Alhon kanta on saanut nimensä kärköläläisen Pentti Alhon mukaan. Ensimmäiset yksilöt tulivat 1970-80-lukujen taitteessa hänen tädiltään Luopioisista. Alunperin kanat ovat kuitenkin Alhon mukaan "Seiskarin kantaa" eli Savitaipaleelta lähtöisin olevaa ainesta. Eläinten väritys oli tullessa ruskeavoittoinen, mustaa ei esiintynyt. Höyhenpeite saattoi olla myös kauttaaltaan pilkullinen. Jalat olivat yleensä kovasimen harmaat. Jos keltajalkaisuutta satunnaisesti ilmeni, nämä yksilöt karsittiin pois. Eläimet olivat hautomishaluisia, mutta myös konehaudontaa harjoitettiin. Kannassa suoritettiin värivalintaa, jonka johdosta yleissävy nyt on vaaleampi ja punavoittoinen. Alhon kantaa saatetaan kutsua myös nimillä "Alhon keltainen" tai "punainen itäsuomalainen". Alhon kanta poikkeaa väritykseltään Savitaipaleen kannasta, jonka kanssa sillä kuitenkin pitäisi olla yhteinen tausta. Yhteys Perniöstä Luopioisiin on tarkemmin selvittämättä. Erot saattavat myös olla matkan varrella suoritettujen valinnan seurausta.

Piikkiöläinen (267)

Turun läänin Kiskossa asuva Pirjo Aavaharju on pitänyt maatiaiskanoja vuodesta 1983. Ensimmäiset yksilöt hän hankki Piikkiöstä. Samaa kanakantaa on kuitenkin pidetty Kiskossakin jo Aavaharjun isoäidin nuoruudessa, lähes sata vuotta sitten. Lisäys on tapahtunut alussa luontaisesti, vasta myöhemmin itserakennetulla hautomakoneella.

Kiuruvetinen kanta (89)

Kiuruveteläinen Yrjö Luttinen on pitänyt maatiaiskanoja vuodesta 1963. Ensimmäiset kanat hän keräsi kahdelta tilalta nimeltään Huttumäki ja Naurisaho, jotka sijaitsevat Koivujärven kylässä Kiuruvedellä. Kanat olivat vaalean ruskeita, vaaleita ja mustia. Kanojen jalat ovat mustilla ja harmailla yksilöillä harmaat, ruskeilla ja vaaleilla yksilöillä vaaleat. Luttisen kanoja on käytetty myös peltopyynn munien hautomiseen 1970-luvulta alkaen, maatiaiskan poikasten kysyntä lisääntyi vasta 1980-luvulla.

Jussilan kanta (86)

Iittalalainen, Lepolan lintutarhan omistaja Timo Lepola hankki ensimmäiset yksilöt Valkeakoskelta, Äimälän kylästä, Viivi Jussilalta 1970-luvun lopulla. Jussilan kannan juuret Valkeakoskella juontavat ainakin 50 vuoden päähän. Kanta on Lepolalla kahtena eri linjana: musta ja kirjava. Kanojen jalat ovat aina tummat.

Ruotsalainen kanta (59)

Pohjanmaalla Kokkolan seudulla sekä Tornionjokilaaksossa pidetään ruotsalaiseksi kutsuttua maatiaiskanakantaa. Yksilöt ovat enimmäkseen väritykseltään toistensa kaltaisia, kirjavan ruskehtavia, joitakin mustia ja pilkullisia yksilöitä lukuun ottamatta. Ne ovat ehkä hieman raskarakenteisempia kuin muut maatiaiskanakannat, kehonmuodoltaan pyöreähköjä. Luonteeltaan ne ovat hyvin rauhallisia ja rohkeita. Ruotsalaisen maatiaiskananyhdistyksen (SLK) puheenjohtaja Ronny Olsson arvion mukaan ruotsalaisen kanakantamme olevan todennäköisesti Åsbohöna. Risteytymiseen jonkun nykyjalosteen kanssa tosin viittaavat sekä tasainen väritys että raskaammalta vaikuttava ruumiinrakenne.

Luumäkeläinen (34)

Lappeenrantalaisen Malmin siitoskanalan nykyinen omistaja Juha Kuortinen hankki ensimmäiset maatiaiskanansa 1970-luvun puolivälissä saadakseen ruskeita munia munivia kanoja, joita ei vielä tuolloin tuotu Suomeen. Eläinaines tuli siitosmunina Luumäen Sarvilahdelta apteekkari Sarvilahden kanalasta. Poikaset olivat väritykseltään mustia, harmaita, ruskeita ja kirjavia. Ruskeita munia munivan ranskalaisen hybridin, Isabrownin tultua markkinoille jalostuskokeilut lopetettiin ja loput maatiaiset päätyivät lähellä asulle Harri Heikkiselle. Heikkinen jatkaa luumäkeläisen pitoa. Kanan höyhenpeite on pelkistynyt lähes yksinomaan mustanruskeaksi. Erikoistuntomerkki on ruskea siipepeili muuten mustassa siivessä. Kanan kutsutaan myös "Malmin kanaksi" edellisen säilyttäjän mukaan.

Horniolainen (22)

Karkun pitäjässä, Hornion kylässä asuva vanha emäntä Anna-Liisa Koivunen on pitänyt samaa kanakantaa jo vuodesta 1939. Hän sai sodan syttyessä naapurilta kanoja, jotka siitä lähtien ovat luontaisesti lisääntyneet säilyneet tilalla. Kanojen elämä harmaan hirsitalon pihapiirissä on ollut hyvin luonnonläheistä. Talvisuojaa antoi puinen navettarakennus, kesäisin kanakatras siirtyi pihan toiselle puolelle, valtaisan riihen kätköihin, hautomispuuhiin. Kanat ovat saaneet lisääntyä vapaasti, eikä kukkoja ole poistettu. Muninnan tärkeyttä ei ole koskaan painotettu ja ruokinta on ollut pitkälti kotovaraista. Elokuussa 1998 hankittiin Koivuselta Maatalouden Tutkimuskeskukselle neljä kanaa ja kaksi kukkoa, jotka sijoitettiin Uudenmaan maaseutuopiston lintutarhalle Hyvinkäälle. Muninta oli alkuun vähäistä ja hedelmöittyminen heikkoa. Tämä johtui yksilöiden korkeasta iästä ja ehkä myös sukusiitoksesta. Uusien yksilöiden ansiosta on eläinmäärä kuitenkin lähtenyt nousuun ollen vuoden 1999 lopussa jo 22. Samanaikaisesti on kanta Karkussa romahtanut. Horniolainen olisikin lähes sukupuuttoon kuollut, ellei sitä olisi ajoissa siirretty muualle.

Horniolainen on ehkä alkukantaisin maatiaiskanämme. Se on sulavan pyöreä ja pienikokoinen ja sillä on pieni pystyharja. Eläinten värityksen yleissävy on tumma, mutta vaaleita ja ruskeitakin yksilöitä on joukossa.

Muita esille tulleita kanakantoja

hämäläinen (18), iittiläinen (10), ilmajokelainen (30), jämjärveläinen=Jussilan (12), tyrnäväläinen (17), Lindellin kana = Savitaipaleen? (12)

Kanakantoja on rekisteröity kymmenkunta. Lukumäärä ei ole kovin tarkka, koska mukana on nimettömiä kantoja, joista tiedetään vain hankintapaikka, jos sitäkään. Jotkut kannoista ovat mahdollisesti saman kannan eriytyneitä haaroja, jotka on matkan varrella nimetty uudestaan. Esimerkiksi rantsilalainen on osoittautunut kiuruvetiseksi ja jämjärveläinen Jussilan kannaksi. Lappeenrantalaisella Heikkisellä on musta, hämäläiseksi kutsuttu kanakanta. Onko kyseessä Tiitolan 1930-luvulla jalostama "Hämeen musta"?

Tarja Niemelän yhteystiedot:

Tarja Niemelä

Rinteeläntie 100

03400 VIHTI

puh. 0400 474 024

sähköposti: tarja.niemela@iter.inet.fi

Kantojen määrittelyä olisi selkiinnyttävä. Esimerkiksi jämjärveläinen kanakanta esiintyy vielä omana kantanaan, vaikka kyseessä onkin Jussilan kannasta eriytynyt haara. "Omaa kantaa" ei myöskään tulisi hyväksyä, vaan säilyttäjän tulisi pystyä selvittämään kanojensa alkuperä siten, että se voidaan luokitella johonkin tunnettuun kantaan.

MAATIAISKANALLE SÄILYTYSKETJU – KASVATTAJIA HAETAAN!

On aika ryhtyä tositoimiin alkuperäisroduistamme pienimmän, maatiaiskan, säilytystoiminnan vakiinnuttamiseksi. Yksittäisten alan harrastajien ponnistelut kanakantojen säilyttämiseksi ja lisäämiseksi vaativat tuekseen järjestäytyneitä verkostoitumista. Tavoitteena on kanakantojen ja poikastuottajien rekisteröiminen ja pelisääntöjen sopiminen yhteisiin päämääriin pääsemiseksi. Haemme nyt vastuuntuntoisia kasvattajia maatiaiskanalle.

Ketjun periaatteet

Maatiaiskanojen pidon toivotaan yleistyvän muodostamalla kanaketjuja 4H-järjestön vasikkaketjun tavoin. Ketjun ”lenkkeinä” toimivien kananpitäjien edellytetään lisäävän eläinainesta säilyttäen niiden perimän monimuotoisuus ja välttämällä kantojen enempää risteyttämistä. Sopeutumisen jatkuminen tulee turvata siten, että maatiaiskanaa kasvatetaan sille ominaisissa olosuhteissa. Vain näin taataan, että tämä kulttuuriperintömme ilmentymä säilyy tuleville sukupolville. Kysymys on niinkään Rion ympäristökokouksen tavoitteiden käytännön toteuttamisesta. Toivommekin nyt, että asiasta kiinnostuneet kanankasvattajat ottaisivat meihin yhteyttä ilmoittaen näin halukkuutensa osallistua maatiaiskan säilytysketjuun.

Säilytystoiminta on käynnistynyt vuonna 1998. Ensimmäisenä vuonna mukaan valittiin 54 pioneeritilaa, joilla jo oli jokin kanakanta säilytyksessä tai ehdot täyttivät valmiudet aloittaa ”ketjussa” hautomalla ensimmäinen sukupolvi siitosmunista. Seuraavana kevätkaudena tuli näiden tilojen antaa siitosmunia (tai jälkeläisiä) eteenpäin vastaava määrä säilytysohjelman ehdot täyttävälle vastaanottajatilalle.

Tiloista pitäisi muodostua koko maan kattava maatiaiskanalaketju. Toiminta on pienimuotoista eikä vaadi suuria perustamiskustannuksia. Eläinmäärät pysyttelevät ainakin alussa muutamissa kymmenissä. Panostamme laatuun määrän sijasta. Kyseinen uhanalaisen eläinrodun säilytysstrategia lienee maailmanlaajuisestikin ainutkertainen.

Mukaan hyväksyttäviltä tiloilta **edellytetään kokemusta** siipikarjanhoidosta ja erityisesti lisäämisestä sekä **sitoumusta** pitää eläimiä vähintään neljä vuotta. Sitoumusaikana ei muiden kanarotujen pitoa sallita risteytymisvaaran vuoksi. Kanalan tulee olla ikkunallinen lattiakanala

ja eläimille tulee järjestää ulospääsy sekä mahdollisuus toteuttaa lajille tyypillisiä toimintoja. Luomuviljely ei ole edellytys, mutta maatiaiseläimet tuovat erinomaista lisäarvoa luomutilan tuotannolle. Eläinten terveystarkkailussa noudatetaan voimassa olevia säädöksiä ja eläinten lisääntymisestä sekä hyvinvoinnista tulee raportoida vuosittain.

Vaatimukset ovat tiukat, mitä hyötyä mukaan lähtemisestä sitten on?

Kullekin mukaan hyväksytylle tilalle järjestetään projektin varoin ensimmäiset siitosmunat hyväksi todetusta kanakannasta, ellei tilalla jo sellaista ole. Maatiaiskanapito on vartenotettava vaihtoehto matkalla kohti kestävämpää kotieläintaloutta. Ilman tehotuotannon rasitteita tuotetuilla elintarvikkeilla on oma, yhä kasvava asiakaskuntansa. Omatarve- ja luomuviljelijöiden tuotantoon maatiaiseläimet sopivat enemmän kuin hyvin. Maatiaiskanapoikastuotantoa harjoittavien tilojen markkinointiin rekisteröinti tuo vakuuttavuutta. Tilakäyntejä tehdään poikastuotantoa suunnitteleville tiloille. Maatiaiskanapitäjien yhteistoimintaa on myös lisätty; ainakin kerran vuodessa on kokoonnuttu koulutuksen ja tutustumisen merkeissä

Jos olet kiinnostunut lähtemään mukaan yhdeksi ”ketjun lenkiksi” tänä vuonna tai tulevina vuosina, ole hyvä ja täytä oheinen lomake ja postita se Maatalouden Tutkimuskeskukseen Tiina Tuoviselle. Lisätietoja annamme mielellämme.

Jokioisilla 20.4.2001

Juha Kantanen
MTT/EJA
31600 JOKIOINEN
Puh. 03-4188 3626
Fax 03-4188 3618
Sähköposti juha.kantanen@mtt.fi

Tiina Tuovinen
MTT/EJA
31600 JOKIOINEN
Puh. 03-4188 3624
Fax 03-4188 3618
GSM 040 843 9510
Sähköposti tiina.tuovinen@mtt.fi